

УДК 372.893+372.83 (834)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.19>

Рябовол Л. Т.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ НАВЧАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті викладено результати дослідження європейських стандартів навчання історії та освіти для демократії і прав людини, а також рівня їх імплементації у вітчизняну суспільствознавчу освіту (у навчання історії, правознавства, громадянської освіти) як складник загальної середньої освіти. Вивчено акти європейських інституцій, що розробляють і реалізують освітню політику в Європі, зокрема і в частині шкільної історичної освіти та освіти в галузі демократії і прав людини, а саме: Рада Європи, Парламентська Асамблея РЄ, Комітет міністрів РЄ. Проведено аналіз таких актів, як: Рекомендація Res (2001) 15 Комітету міністрів РЄ “Про викладання історії у XXI столітті в Європі” (2001), Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) “Про основні компетенції для навчання протягом усього життя” (2006), Рекомендація Комітету Міністрів РЄ “Про Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини” (2010), Рекомендація Європейського Парламенту і Ради (ЄС) “Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя” (2018)). У результаті екстраполяція положень перелічених актів на вітчизняну суспільствознавчу освіту встановлено наступне. Цілі й завдання формуються, зміст конструюються, а методи й технології навчання історії, правознавства та громадянської освіти відбираються й використовуються у контексті цих європейських документів, повністю суголосні з ними. Так, ці предмети цілеорієнтовані на розвиток особистості учня завдяки засвоєнню ідеї демократії, справедливості, рівності, прав людини. На забезпечення цього передбачається критичне й аналітичне осмислення учнями минулого й сучасного, зв'язків між ними, тощо. У рамках формування й розвитку в учнів у процесі навчання суспільствознавчих предметів відповідних предметних, галузевих і ключових компетентностей необхідним є сприяння у становленні особистості учня як громадянина України, патріота, який глибоко усвідомлює цінності демократії. Щодо методик навчання, то встановлено, що використовуються такі, які забезпечують активізацію навчальної діяльності учнів, дієве залучення кожного з них до процесу пізнання.

Ключові слова: історія, правознавство, громадянська освіта як навчальні предмети, загальна середня освіта, компетентнісний підхід, ключові компетентності, громадянські та соціальні компетентності, зміст освіти, інтерактивні технології, проєктна діяльність, дослідницька діяльність, практичні роботи, робота з джерелами інформації.

Метою вітчизняної освіти, відповідно до Закону України “Про освіту” (2017), є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої суспільної цінності, розвиток компетентностей, необхідних для її успішної самореалізації, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору. До засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності у ч. 1 ст. 6 згаданого Закону віднесено і такі, як: “виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками; формування громадянської культури та культури демократії” [8].

Мета базової середньої освіти згідно із Державним стандартом базової середньої освіти (2020) (застосовується з 01.09.2022 для учнів, які навчаються за програмами 12-тирічної повної загальної середньої освіти) охоплює і розвиток компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, національних та культурних цінностей Українського народу. До ціннісних орієнтирів, покладених в основу її реалізації, віднесено й такі, як: утвердження людської гідності, чесності, справедливості, поваги до прав і свобод людини; формування активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до історико-культурного надбання і традицій Українського народу, державної мови; плекання в учнів любові до рідного краю [6].

Очевидно, що у забезпеченні визначеної мети та у втіленні перелічених принципів особливою є роль суспільствознавчих навчальних предметів – історії, правознавства, громадянської освіти. Наразі наведемо положення Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011) (чинний до 01.09.2026). Згідно з ним, завданнями освітньої галузі “Суспільствознавство”, яка охоплює власне історичний та суспільствознавчий компоненти, є: розвиток учня як вільної особистості, набуття ключових і галузевих компетентностей, що дозволяє “ефективно самореалізовуватися в сучасному багатоманітному глобалізованому світі та брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства”; розвиток “критичного і творчого мислення дитини, визначення нею власної ідентичності як особистості, громадянина, члена родини, етнічної, релігійної, регіональної та локальної спільноти; формування в учнів почуття власної гідності, поваги до прав людини, гуманістичних традицій та загальнолюдських цінностей, здатності формувати власну етичну позицію та дотримуватися правил соціально відповідальної поведінки” [7].

Ці та інші цілі й завдання вітчизняної загальної середньої, у тому числі суспільствознавчої, освіти визначено у рамках співпраці України з європейськими інституціями, які розробляють і реалізують освітню політику в Європі. Така співпраця зумовлена тим, що Україна, починаючи з 1995 року, є членом Ради Європи

(РЄ). Крім того, це є відображенням євроінтеграційних прагнень нашої держави та підтвердженням здійснення конкретних кроків з імплементації європейських освітніх підходів і стандартів.

Україна активно впроваджує в національну систему освіти основні положення європейської освітньої політики. У нашій державі, практично як і в усіх країнах Європи, упродовж останнього десятиріччя здійснюється освітня реформа, в основу якої покладено освіту для демократичного громадянства та прав людини. Не можна не погодитися із тим, що, як зазначають Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір та В. Вайдінгер, це комплексно впливає на всі складові національних систем освіти – зміст освіти, підготовку вчителів, управління освітою, оцінювання, методика навчання тощо. Глобальні загрози й небезпеки, розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, екологічні проблеми, міграційні процеси, втрата населенням довіри до традиційних політичних інститутів тощо, продовжують згадані дослідники, вимагають формування нового типу громадянина – не лише освіченого, але й свідомого, здатного зробити свій внесок у життя суспільства, країни, світу та взяти на себе відповідальність. Перебуваючи у процесі стрімких суспільно-політичних та соціально-економічних змін, Україна потребує громадян, які усвідомлюють значення цінностей демократичного суспільства, як: верховенство права, пріоритет прав людини, рівність та взаємна відповідальність [5, с. 14].

Відповідна місія покладається передусім на суспільствознавчі предмети – історію, правознавство, громадянську освіту. У наших попередніх працях [12] ми встановили, що ці навчальні предмети мають істотний потенціал і для формування й розвитку в учнів усіх ключових компетентностей, не лише безпосередньо громадянських та соціальних. Відтак питання європейських підходів і стандартів навчання таких предметів є надзвичайно актуальним.

Слід зазначити, що різні аспекти проблеми інтеграції освіти України в європейський освітній простір активно розробляються представниками різних галузей знань. З позицій педагогіки її вивчали Ф. Вашук (наукове забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір, перехід до інноваційних технологій, тощо), В. Луговий (гальмівні чинники інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський освітній простір, тощо), А. Павко (суспільні науки в контексті європейської модернізації вищої освіти в Україні), О. Передерій (соціально-економічні аспекти входження України в європейський і світовий науково-освітній простір), Ж. Таланова (шляхи модернізації національної освіти), та інші. Досліджують це питання й фахівці з юриспруденції, політології, державного управління. Так, правові основи освітньої політики ЄС, особливості її формування й реалізації вивчали Н. Вільчинська, Ю. Колісник, та інші. Проте, переважно, доступні нам праці стосуються вищої освіти, підвищення її якості в контексті євроінтеграції, створення єдиного освітнього простору вищої освіти.

У рамках нашого дослідження на увагу заслуговує робота колективу авторів (І. Боровець, В. Дубінський, С. Копилов, І. Паур) щодо навчання історії в зарубіжній школі. В контексті розкриття питань цілей та змісту шкільної історичної освіти, форм і моделей навчання історії в закладах середньої освіти в країнах Європи та США згадані науковці звертаються і до відповідних документів, зокрема Рекомендації Парламентської Асамблеї РЄ “Про вивчення історії в Європі” (1993), Рекомендації Комітету Міністрів РЄ “Про викладання історії в XXI столітті в Європі” (2001), а також проєктів, реалізованих РЄ на загальноєвропейському рівні, як: Вивчення і викладання історії ХХ ст. у Європі (1998), Європейський вимір у викладанні історії (2002), “Образ іншого” (2006). Наразі згадані вчені виокремили такі три аспекти викладання історії в школах ЄС, як: поглиблення гуманізації історичної освіти (“в центрі історичної освіти має бути Людина – далека і близька, видатна і пересічна”, однак близька для розуміння учня, що сприятиме в реалізації завдання щодо формування відповідального й активного громадянина, запобігання злочинам проти людства); багатоперспективність (багаторакурсність) у викладанні історії (схильність, спроможність і бажання розглядати ситуацію в різних ракурсах; постановка й розгляд учнями “суперечливих, болючих і дражливих проблем історії”); мультикультурність як основа історичної свідомості [1, с. 14, 16, 19]. В. Михайлюк здійснив спробу узагальнити актуальні методичні навчально-виховні доробки вчителів історії, зокрема для використання їх у процесі підготовки вчителів, безпосередньо під час практичної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти. Вчений акцентував на компетентісно-орієнтовані, зокрема інтерактивні, технології і зробив висновок про доцільність їх використання у навчанні історії [4].

У рамках крос-культурних освітніх досліджень (Ukraine-EU: Cross-cultural Comparisons in Educational Research) вивчалися такі питання, як: теорія освітніх змін та загальні принципи формування систем освіти європейських країн (А. П. Джурило), організація загальної середньої освіти, зокрема оцінювання учнів, в країнах ЄС (О. М. Топузов), тощо. Проте питання сутності й реалізації європейських стандартів та відповідних підходів до реалізації суспільствознавчої освіти у вітчизняних ЗЗСО не було предметом окремого наукового дослідження, чим і зумовлена тема й мета цієї статті.

Мета статті – встановити ступінь відповідності вітчизняних Державних стандартів загальної середньої освіти в частині освітньої галузі суспільствознавство / громадянська та історична щодо актів європейських інституцій, які розробляють і реалізують освітню політику в Європі, зокрема щодо шкільної історичної освіти та освіти в галузі демократії і прав людини.

Інтеграція вітчизняної освіти в європейський освітній простір комплексно впливає на всі підсистеми національної системи освіти (вищу, загальну середню, тощо) та складники відповідних освітніх систем (цілі й результати освіти, її зміст, методика навчання, оцінювання результатів, підготовку вчителів, тощо). Вимоги

до обсягу статті не дозволяють глибоко проаналізувати відповідний вплив на кожний складник системи суспільствознавчої освіти, тож викладаємо найбільш загальні його результати. Передусім, щодо формулювання цілей та результатів суспільствознавчої освіти, а також її змісту й методики.

Державний стандарт базової середньої освіти (Стандарт 2020), що розроблено для учнів, котрі навчаються за програмами 12-тирічної повної загальної середньої освіти, тобто у 2022–2023 навчальному році навчаються у 5-ому класі, застосовується з 01.09.2022. Історія, правознавство та громадянська освіта, як навчальні предмети, охоплюються у цьому Стандарті освітньою галуззю “Громадянська та історична”. Її метою визначено “розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв’язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими й локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції” [6].

Важливо, що в основу Стандарту 2020, як і Стандарту 2011 покладено компетентнісний підхід. Стандарт 2020 враховує як Рекомендацію Європейського Парламенту та Ради (ЄС) “Про основні компетенції для навчання протягом усього життя” (2006) (Рекомендація 2006), так і Рекомендацію Європейського Парламенту і Ради (ЄС) “Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя” (2018) (Рекомендація 2018). Загалом, компетентнісний підхід в умовах глобалізаційних і технологічних трансформацій сьогодення, як справедливо зазначає О. І. Локшина, перетворився на філософію, що формує інноваційне бачення освіти, фундаментальних принципів її розвитку [3, с. 21].

У Рекомендації 2006 визначено соціальні й громадянські компетентності та відповідні вміння, які необхідні для ефективної й конструктивної участі особи у соціальному й трудовому житті, особливо у суспільстві, яке стає все більш різноманітним, та у вирішенні конфліктів, якщо це потрібно, а також вміння, які дозволяють брати активну участь у демократичних процесах, бути повноцінним учасником громадського життя завдяки набуттю й застосуванню знань про соціальні й політичні концепції та структури [9].

В Рекомендації 2018 закріплено громадянську компетентність (*citizenship competence*), визначення якої дещо розширене і репрезентоване як здатність особи діяти як відповідальний громадянин та повною мірою брати участь у громадському й суспільному житті на основі розуміння соціальних, економічних, правових та політичних концепцій і структур, а також глобальних трансформацій і сталого розвитку. Визначено такі складники цієї компетентності: розуміння спільних європейських цінностей (*European common values*); знання про сучасні події та критичне осмислення основних подій у національній, європейській та світовій історії; розуміння європейської інтеграції, соціально-економічного і мультикультурного вимірів європейських суспільств, усвідомлення різноманітності й культурної ідентичності в Європі та світі (*diversity and cultural identities in Europe*), й того, як національна культурна ідентичність сприяє європейській ідентичності (*European identity*); повага до прав людини як основи демократії, відповідального й конструктивного ставлення й участі у демократичних процесах (*responsible and constructive attitude and participation*) [13].

До ключових компетентностей у Стандарті 2020 наразі віднесено й громадянські та соціальні компетентності, сутність яких сформовано на основі положень згаданих Рекомендацій 2006 і 2018. Так, ці компетентності пов’язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачає: спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському й суспільному житті на основі розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію; розуміння правил поведінки і спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях тощо [6].

Завдання викладання історії сформульовані в Рекомендації Комітету міністрів РЄ “Про викладання історії у XXI столітті в Європі” (Рекомендація Res (2001)15). У документі зазначено, що викладання історії в демократичній Європі має сприяти у формуванні відповідального й активного громадянина й розвитку у нього поваги до “різноманітних розбіжностей” на основі розуміння національної ідентичності і принципів терпимості, відігравати важливу роль у пропагуванні таких цінностей, як: терпимість, взаєморозуміння, права людини і демократія. Викладання історії має стати “вирішальним чинником примирення, визнання, взаєморозуміння і взаємної довіри між людьми”, “бути одним із основних елементів у зведеній за добровільною згодою європейській будівлі, в основі якої лежать спільна історична й культурна спадщина, збагачені європейським розмаїттям, яке містить і її конфліктні, а часом драматичні аспекти”. У документі також зазначено: “Викладання історії не може бути інструментом ідеологічного маніпулювання, пропаганди або підтримки ультранационалістичних, ксенофобних, расистських або антисемітських і сповнених нетерпимості цінностей” [10].

Аналіз сутності й обсягу умінь і ставлень, які, відповідно до Стандарту 2020, становлять громадянську й соціальну компетентності у рамках громадянської та історичної освітньої галузі, дозволяє констатувати, що викладені вище рекомендації знайшли у ньому своє відображення, зокрема у ньому закріплено: 1) уміння: формувати та обстоювати свою громадянську позицію щодо локальних і глобальних питань; виявляти відповідальність, уникати негативних стереотипів та узагальнень, а також мови ворожнечі в обговоренні

суспільних проблем; ідентифікувати себе як члена різних спільнот, громадянина України; формулювати й обстоювати в дискусії власні погляди й переконання, конструктивно спілкуватися на актуальні теми історії і суспільства; знаходити історичні приклади залагодження суперечностей і конфліктів, тощо; 2) ставлення: громадянська поведінка, що ґрунтується на почутті власної гідності та внутрішньої свободи, розвинутій правосвідомості й обстоюванні демократичних цінностей; визнання цінності іншої особи та повага до її приватності; толерантність і готовність до взаємовигідного розв'язання соціально-політичних суперечностей; повага до законів і традицій, досвіду інших народів, релігій та культур тощо. А до обов'язкових результатів навчання учнів віднесено також і “Дотримання демократичних принципів, конструктивна взаємодія з друзями, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою і суспільством загалом, залучення до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем” [6].

Зміст шкільної суспільствознавчої освіти, як і її цілі й завдання, сьогодні також формується з урахуванням відповідних європейських стандартів. Важливою у цьому контексті є Хартія РЄ з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (2010). Освіта для демократичного громадянства тлумачиться у цьому документі як така, що акцентує на демократичні права, обов'язки й активну участь у громадській, політичній, соціальній, економічній, правовій і культурній сферах життя суспільства, а освіта з прав людини – широкий спектр прав людини й основних свобод в усіх сферах життя людини. Змістом освіти наразі охоплюються принципи й цінності демократії та прав людини, різноманітності й рівності, у тому числі гендерної, тощо. Важливим є не просто надання учням знань, розуміння і навичок, але й сприяння у забезпеченні їхньої готовності брати участь у житті суспільства, захищати права людини, демократію й верховенство права [11].

Щодо формування змісту, як зазначено у Рекомендації Rec (2001)15, слід посилювати взаємне порозуміння й довіру між народами, зокрема, через уникнення в шкільних програмах з історії упереджень, натомість акцентувати на позитивний взаємовплив різних країн, релігій та ідей у процесі історичного розвитку Європи. Ідеологічні фальсифікації й маніпуляції в царині історії несумісні з основними принципами РЄ підтверджуються у документі. Загалом в основі роботи РЄ в питаннях викладання історії покладено ідею взаємного примирення між народами та їх позитивного взаємного впливу. Ця організація вказує на необхідність усунення з курсів та підручників історії стереотипів й упереджених поглядів, пропонує розробляти й застосовувати плюралістичні й витримані в дусі терпимості концепції викладання історії. В контексті опису змісту програм з історії у згаданому документі зазначено, що викладання історії “повинно уникати зосередження енциклопедичних знань”, разом із тим має “підвищувати обізнаність з європейським виміром” для формування в учнів “європейської свідомості”; вивчати історію Європи шляхом висвітлення особливо значущих періодів, подій, фактів на місцевому, національному, європейському, світовому рівнях; розглядати всі виміри європейської історії – політичний, економічний, соціальний, культурний; вивчати культурну спадщину, яка репрезентує взаємний вплив культур; обмежувати упередження й стереотипи, висвітлювати позитивні взаємовпливи між різними країнами, релігіями в процесі історичного розвитку Європи; “подавати суперечливі проблеми через звертання уваги на різні факти, думки та погляди, а також через пошук правди” [10].

Саме з урахуванням цих рекомендацій формується зміст вітчизняної шкільної історичної освіти, зокрема і зміст інтегрованого курсу “Історія: Україна та світ” для 10-11 класів ЗЗСО. Так, особливу увагу у ньому приділено питанням становлення національної державності, взаємодії людини і держави, життю людини в суспільстві. Відповідними засадами змістового наповнення є: громадянська спрямованість; людиноцентризм; україноцентризм; націєтворення (висвітлення історії України ХХ–ХХІ століть як процесу становлення сучасної української нації); європейськість (відображення зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом); політичні, економічні й культурні взаємовпливи [2].

Щодо методики навчання. Виходячи з Рекомендації 2018, компетентнісна освіта й навчання потребують: компетентнісно-орієнтованих методик і технологій, створення інноваційних практик, використання нових, у тому числі цифрових технологій; реалізації міжпредметних зв'язків (cross-discipline learning); підтримання зв'язку між тим, що вивчається й актуальними суспільними змінами; проєктного й ігрового навчання [13].

У Рекомендації Rec (2001)15 визначено такі актуальні методи навчання історії у ХХІ столітті в Європі, як використання різноманітних джерел та проведення досліджень. Для ознайомлення з історичними фактами та їх критичного аналізу рекомендується використовувати такі джерела навчальних матеріалів, як: відкриті для широкого доступу архіви й оригінальні, раніше закриті, документи; кінофільми, документальні фільми, аудіо- й відеозаписи; матеріали, доступні завдяки інформаційним технологіям; музеї, історичні місця в Європі, які стали символами, а їх відвідування дозволяє учням більш реалістично сприймати певні історичні події; усні свідчення, які “оживляють” історію. Значення індивідуальних і групових учнівських досліджень вбачається у тому, що вони активізують навчання історії, стимулюють пізнавальний інтерес учнів, їхню ініціативу щодо збирання інформації, водночас, сприяють у розвитку вміння вирізняти головні факти. Комітет Міністрів РЄ рекомендує також реалізувати міждисциплінарний та мультидисциплінарний, міжнародний і транскордонний підходи [10].

У навчанні тем щодо прав людини й демократичного громадянства (на нашу думку, усіх суспільствознавчих предметів) Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір та В. Вайдінгер рекомендують застосовувати такі види навчання, як: інтерактивне; особистісно-орієнтоване; проблемне (виконання завдань шляхом здійснення системи розумових дій); діяльнісне (здобуття нових знань через дію шляхом організації колективної

діяльності учнів); діалектичне, аналітичне (для розвитку вмінь учнів аналізувати й порівнювати явища, робити висновки); виховання культури відносин; стратегічне та орієнтоване на досягнення цілей (для розвитку вмінь учнів розробляти стратегії досягнення власних цілей [5, с. 35].

Висновки. Проведений аналіз актів (Рекомендація Rec (2001) 15 Комітету міністрів РЄ “Про викладання історії у ХХІ столітті в Європі” (2001), Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) “Про основні компетенції для навчання протягом усього життя” (2006), Рекомендація Комітету Міністрів РЄ “Про Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини” (2010), Рекомендація Європейського Парламенту і Ради (ЄС) “Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя” (2018)) європейських інституцій (Рада Європи, Парламентська Асамблея РЄ, Комітет міністрів РЄ), які розробляють і реалізують освітню політику в Європі, зокрема і в частині шкільної історичної освіти та освіти в галузі демократії і прав людини, а також екстраполяція відповідних положень на вітчизняну загальну середню, зокрема суспільствознавчу, освіту дозволили встановити наступне. Цілі й завдання формуються, зміст конструюється, а методи й технології навчання історії, правознавства та громадянської освіти відбираються й використовуються у контексті перелічених європейських документів і повністю суголосні з ними. Ці предмети орієнтовані на розвиток особистості учня завдяки засвоєнню ідей демократії, справедливості, рівності, прав людини, на забезпечення чого передбачається критичне й аналітичне осмислення учнями минулого й сучасного та відповідних зв'язків. Важливим для учня є усвідомлення взаємозв'язків та взаємовпливів між локальними, загальноукраїнськими й глобальними процесами. У рамках формування й розвитку в учнів у процесі навчання суспільствознавчих предметів відповідних предметних, галузевих та ключових компетентностей необхідним є сприяння у становленні особистості учня як громадянина України, патріота, який глибоко усвідомлює значення цінностей демократії, зокрема: прав та свобод людини, верховенства права, нетерпимості до корупції та формування на цій основі активної громадянської позиції. Щодо методик навчання, то наразі використовуються такі, що забезпечують активізацію навчальної діяльності учнів, дієве залучення кожного з них до процесу пізнання, зокрема шляхом систематичного проведення практичних занять/робіт, застосування інтерактивних, проектних, дослідницьких технологій. Перспективним у напрямку дослідження є вивчення європейського досвіду навчання суспільствознавчих предметів.

Використана література:

1. Боровець І., Дубинський В., Паур І. Навчання історії в зарубіжній школі: навчальний посібник / за ред. С. Копилова. Кам'янець-Подільський : КПНУ імені Івана Огієнка, 2020. 244 с.
2. Історія: Україна та світ: інтегрований курс для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано МОН України (наказ від 03.08.2022 № 698). URL: <http://surl.li/ctvcb>.
3. Локшина О. І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 21–30.
4. Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. Vol. 1, No. 3. P. 120–130. doi: 10.46299/j.isjel.20220103.12.
5. Навчаємо демократії : Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір, В. Вайдінгер ; пер. з англ. та адапт. Л. І. Парашенко. Київ : Основа, 2011. Т. 1. 164 с.
6. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт від 30.09.2020 № 898. URL: <http://surl.li/cwqgv> (дата звернення: 28.08.2022).
7. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт від 23.11.2011 № 1392. URL: <http://surl.li/toti> (дата звернення: 28.08.2022).
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/ixnq> (дата звернення: 28.08.2022).
9. Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) “Про основні компетенції для навчання протягом усього життя”: Європейський Союз; Рекомендація від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС. URL: <http://surl.li/puzs> (дата звернення: 28.08.2022).
10. Рекомендація Rec (2001) 15 Комітету міністрів Ради Європи “Про викладання історії у ХХІ столітті в Європі”: Рада Європи; Комітет міністрів Ради Європи; Рекомендації від 31.10.2001 № Rec (2001) 15. URL: <http://surl.li/cvwxv> (дата звернення: 31.08.2022).
11. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи “Про Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини”: Рада Європи, Комітет Міністрів; Рекомендація від 11.05.2010 CM/Rec(2010)7. URL: <https://rm.coe.int/16806b93be> (дата звернення: 29.08.2022).
12. Рябовол Л. Т. Компетентнісний потенціал суспільствознавчих предметів (за ключовими компетентностями). *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: Collective monograph*. Vol. 2. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. С. 150–167.
13. Рябовол Л. Т. Компетентнісний потенціал курсів правознавства та громадянської освіти для нової української школи. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2019. № 7. С. 3–7.
14. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: <http://surl.li/cvejf> (дата звернення: 29.08.2022).

References:

1. Borovets I., Dubynskyi V., Paur I. (2020). *Navchannia istorii v zarubizhnii shkoli: navchalnyi posibnyk [Studying history in a foreign school: a study guide]* / za red. S. Kopylova. Kamianets-Podilskyi: KPNU imeni Ivana Ohienka [In Ukrainian].
2. Istorii: Ukraina ta svit: intehrovanyi kurs dlia 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [History: Ukraine and the world: an integrated course for 10-11 grades of general secondary education institutions]. Rekomendovano MON Ukrainy (nakaz vid 03.08.2022 № 698). Retrieved from <http://surl.li/ctvcb> [In Ukrainian].

3. Lokshina O. I. (2019). Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року [The European Framework of Reference for Key Competences for Lifelong Learning: the 2018 updated vision]. *Український педагогічний журнал – Ukrainian Pedagogical Journal*, 3, 21-30 [In Ukrainian].
4. Mykhailiuk V. (2022). Suchasni tekhnolohii u vykladanni istorii v shkoli: teoretychni zasady studentskoi pedahohichnoi praktyky [Modern technologies in teaching history at school: theoretical foundations of student pedagogical practice]. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. 1, 3, 120-130 [In Ukrainian].
5. Hollob R., Krapf P., Olafsdottir O. & Vaidinher V. (2011). Navchajemo demokratii : Bazovi materialy z osvity dlia demokratychnoho hromadianstva ta prav liudyny dlia vchyteliv [Teaching democracy: Basic educational materials for democratic citizenship and human rights for teachers]. (L. Parashchenko, Trans). K.: Osnova, (Vol. 1) [In Ukrainian].
6. Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity [About some issues of state standards of comprehensive general secondary education]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Standart vid 30.09.2020 № 898. Retrieved from <http://surl.li/cwqgv> [In Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [On the approval of the State standard of basic and comprehensive general secondary education]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Standart vid 23.11.2011 № 1392. Retrieved from <http://surl.li/toti> [In Ukrainian].
8. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Retrieved from <http://surl.li/ixnq> [In Ukrainian].
9. Rekomendatsiia Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) “Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia” [Recommendation of the European Parliament and the Council (EU) ‘On core competences for lifelong learning’]: Yevropeyskyi Soiuz; Rekomendatsiia vid 18.12.2006 № 2006/962/EC. Retrieved from <http://surl.li/puzs> [In Ukrainian].
10. Rekomendatsiia Rec (2001)15 Komitetu ministriv Rady Yevropy “Pro vykladannia istorii u XXI stolitti v Yevropi” [Recommendation Rec (2001) 15 of the Committee of Ministers of the Council of Europe ‘On teaching history in the 21st century in Europe’]: Rada Yevropy; Komitet ministriv Rady Yevropy; Rekomendatsii vid 31.10.2001 № Rec (2001)15. Retrieved from <http://surl.li/cvwx> [In Ukrainian].
11. Rekomendatsiia Komitetu Ministriv Rady Yevropy “Pro Khartiю Rady Yevropy z osvity dlia demokratychnoho hromadianstva y osvity z prav liudyny” [Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe ‘On the Charter of the Council of Europe on Education for Democratic Citizenship and Education for Human Rights’]: Rada Yevropy, Komitet Ministriv; Rekomendatsiia vid 11.05.2010 CM/Rec(2010)7. Retrieved from <https://rm.coe.int/16806b93be> [In Ukrainian].
12. Riabovol L. T. (2021). Kompetentnisnyi potentsial suspilstvoznavchyykh predmetiv (za kluchovymy kompetentnostiamy) [Competence potential of social science subjects (by key competencies)]. *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters* (Vols. 2), (pp. 150-167). Riga, Latvia : “Baltija Publishing” [In Ukrainian]; Riabovol L. T. (2019) Kompetentnisnyi potentsial kursiv pravoznavstva ta hromadianskoi osvity dlia novoi ukrainskoi shkoly [Competence potential of legal studies and civic education courses for the new Ukrainian school]. *Teoriia ta metodyka navchannia suspilnykh dysyplin – Theory and teaching methods of social sciences*, 7, 3-7 [In Ukrainian].
13. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). Retrieved from <http://surl.li/cvejf>

Riabovol L. European standards teaching of social scientific subjects for Ukraine

The article presents the results of the study of European standards of teaching history and education for democracy and human rights, as well as the level of their implementation in domestic social science education as a component of general secondary education, directly in the teaching of history, law and civic education. Acts of such European institutions that develop and implement educational policy in Europe, in particular in the area of school historical education and education in the field of democracy and human rights, have been studied, such as: the Council of Europe, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, the Committee of Ministers of the Council of Europe. An analysis of such acts as: Recommendation Rec (2001) 15 of the Committee of Ministers of the Council of Europe ‘On Teaching History in the XXI Century in Europe’ (2001), Recommendation of the European Parliament and Council (EU) ‘On Basic Competences for Lifelong Learning’ (2006), Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe ‘On the Charter of the Council of Europe on Education for Democratic Citizenship and Education for Human Rights’ (2010), Recommendation of the European Parliament and the Council (EU) ‘Framework program of updated key competences for lifelong learning’ (2018)). As a result, the extrapolation of the provisions of the listed acts on domestic social science education established the following. The goals and objectives are formed, the content is constructed, and the methods and technologies of teaching history, jurisprudence and civic education are selected and used in the context of the European documents listed above, which are fully consistent with them. Yes, these subjects are aimed at the development of the student’s personality through the assimilation of the ideas of democracy, justice, equality, and human rights. In order to achieve the specified goals, students are expected to critically and analytically understand the past and the present, the connections between them, etc. As part of the formation and development of students in the process of teaching social science subjects, relevant subject, branch and key competences, it is necessary to help in the formation of the student’s personality as a citizen of Ukraine, a patriot who is deeply aware of the values of democracy. As for teaching methods, it has been established that those are used that ensure the activation of the students’ educational activity, the effective involvement of each of them in the process of learning.

Key words: history, jurisprudence, civic education as educational subjects, secondary education, competence approach, key competencies, civic and social competences, content of education, interactive technologies, project activity, research activity, practical works, work with information sources.